

ANALIZA VOLILNEGA VEDENJA IN IZBIR NA PRVIH PREDČASNIH VOLITVAH V DRŽAVNI ZBOR 2011**

Povzetek. Namen tega prispevka je prek analize izbranih socio-psiholoških in politoloških dejavnikov opisati in pojasniti ključne značilnosti pred- in povolilnega vedenja in vsebinskih volilnih izbir, kot so jih volivcem ponujale politične stranke na prvih predčasnih volitvah v državni zbor leta 2011. Omenjene volitve so eden od pomembnih mejnikov v razvoju slovenske demokratične parlamentarne in strankarske izkušnje na nacionalni ravni, saj so v dosedanje volilne prakse in vedenje vnesle kar nekaj posebnosti. Te se v članku kažejo skozi rast nestabilnosti volilnega telesa, upad strankarskega volilnega kapitala in ponujenih načinov demokratičnega vladanja ter reševanja problemov.

Ključni pojmi: volitve, nacionalni parlament, politične stranke, volivci, volilni programi, koalicija, javno mnenje

Uvod

Volitve predstavljajo osrednje orodje demokratičnega izbora in nadaljnega imenovanja oblasti ter osnovno in ključno obliko politične participacije v demokratični družbi. Ker volitve same po sebi praviloma predstavljajo mnogo več kot zgolj tekmovanje za volilne glasove, jim širša družboslovna znanost, od sociološke, psihološke do ekonomske, predvsem pa politološke, že vse od 19. stoletja dalje namenja pomembno pozornost (Budge, 2011). Skozi raznolike raziskovalne pristope omenjenih disciplin so se skozi čas kot osrednje raziskovalne vsebine preučevanja volitev in volilnih rezultatov izpostavile na eni strani institucionalne teorije, ki se ukvarjajo z vprašanji volilnih izbir in učinkov volilnega sistema oz. volilnih pravil (*electoral systems*), ter na drugi strani teorije volilnega vedenja (*electoral behaviour*), v okviru katerih se v odnosu do volitev izpostavljajo zlasti vprašanja karakteristik strank in volivcev¹ ter njihovega odnosa do volitev.

Kljub temu da se je skozi različna obdobja pomenu analize volitev in v njihovem okviru posameznim pojasnjevalnim determinantom dajalo več

* Dr. Simona Kustec Lipicer, izredna profesorica na Fakulteti za družbene vede; dr. Niko Toš, redni profesor na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

¹ V tem članku uporabljeni izrazi, ki se nanašajo na osebe in so zapisani v moški slovnični obliki, so uporabljeni kot nevtralni za ženski in moški spol.

ali manj pozornosti (o tem npr. v Goodin in Klingemann, ur., 1996) in da se v zadnjem obdobju dokazuje, da interes državljanov do volitev skozi čas bistveno upada (Dalton idr., 2011), pomembnost analize vsakokratnih volilnih fenomenov in z njimi povezanih specifik ostaja v osrčju vsake analize, ki je osredotočena na preučevanje demokratičnih procesov in praks.

Namen tega prispevka je prek analize izbranih socio-psiholoških in politoloških dejavnikov na primeru prvih predčasnih nacionalnih parlamentarnih volitev leta 2011 v Sloveniji opisati (*describe*) in pojasniti (*explain*) ključne značilnosti pred- in dovolilnih procesov, volilnega vedenja, izbir in doseženih rezultatov, saj prav analizirane volitve predstavljajo enega od izjemno pomembnih mejnikov slovenskega demokratičnega parlamentarnega sistema na nacionalni ravni, ki so z več zornih kotov zaznamovale dosedanje volilne prakse, zaradi česar jim je potrebno nameniti še prav posebno analitično pozornost.

Teoretski nastavki

Ključni namen koncepta oz. teorije volilnega vedenja (*voting/electoral behaviour*) je odgovoriti na vprašanje, kako se volivci odločajo pri dodeljevanju svojih glasov oz. kako ter katere volilne izbire (*electoral choice*) pri tem upoštevajo. Preučevanje volilnega vedenja ima že dolgoletno prakso, iz katere so se skozi čas razvili trije ključni pristopi in v njihovem okviru modeli preučevanja: 1) sociološki model (praviloma bolj evropocentričen; op. avt.), ki temelji na preučevanju vpliva družbenih karakteristik, posebej družbenih vezi na volilno vedenje posameznika (Lipset in Rokkan); 2) socio-psihološki ali michiganski model, ki je osnovan na preučevanju vpliva strankarske identifikacije (prevladujoče dvostrankarskega ameriškega sistema; op. avt.) (Campbell, Converse, Miller, Stokes); 3) pristop racionalne izbire oz. ravnotežja med vsebinskimi preferencami volivcev in vsebinsko izbiro, ki jo ponujajo politične stranke (Downs). Vsi trije temeljni pristopi so bili skozi čas izdatno aplicirani in hkrati tudi že kritizirani zaradi svojega (pre)ozkega teoretskega in metodološkega instrumentarija, pa tudi zaradi dejstva, da niso celovito upoštevali posebnosti ter spreminjajočih se značilnosti političnega in v tej povezavi volilnega okolja in delovanja (več o tem glej npr. v Goodin in Klingemann, ur. 1996, Gruneberg 2011). Poleg tega da so v vmesnih obdobjih analitiki tudi uspešno dokazovali, da je dejansko nemogoče napovedati, kaj (če sploh kaj) šteje pri končno doseženem volilnem rezultatu,² se je preučevanje možnih determinant volilnega uspeha

² *Obstoječe raziskave tako npr. dokazujejo, da se delež volivcev, ki niso že vnaprej jasno odločeni, za koga bodo glasovali, oz. so že odločeni, da sploh ne bodo glasovali, giblje med 50 in 60% (Hague in Harrop 2007: 165), ter da praviloma vladne stranke za ceno vladanja in ekonomskih stroškov, ki naj bi jih po oceni volivcev v času njihovega vladanja povzročile, v primerjavi z doseženim volilnim rezultatom iz preteklih volitev izgubijo 2,2% glasov (Budge, 2011: 272).*

skozi različne oblike volilnega vedenja v politični znanosti nadaljevalo in vse do danes zavzema osrednje mesto vsake analize volitev. Tudi Slovenija v tem pogledu ni izjema (glej npr. Fink Hafner, ur., 1990; Toš, 1992, 1992a; Kropivnik, 1998; Fink Hafner in Boh, ur., 2000; Bernik idr., 2006; Kustec Lipicer idr., 2011; Haughton in Krašovec, 2012; Deželan, 2012).

V zadnjih desetletjih se različni avtorji vedno bolj zavzemajo za preučevanje volilnega vedenja skozi ustrezno kombinacijo vseh treh navedenih temeljnih pristopov k analizi volilnega vedenja. V tem kontekstu Fiorina (1981) govori o konceptu t.i. retrospektivnega glasovanja (*retrospective voting*), s katerim dokazuje, da na končno volilno izbiro pomembno vplivajo štirje sklopi dejavnikov: 1) politične vsebine (*issues*), ki jih zagovarjajo stranke v svojih predvolilnih in povolilnih nastopih; 2) stanje gospodarstva, posebej razpoložljivi dohodek, nezaposlenost in inflacija; 3) vloga strankarskih vodij; 4) podoba oz. imidž stranke. Popkin (1994) in dalje Pappi (1996) v podobnem kontekstu govorita o volivcu z razlogom (*reasoning voter*), ki označuje volivca, ki je v iskanju skupnega dobra in hkratnih razmerah negotovosti pozoren tako na stranko kot na kandidate in vsebine. V enem od zadnjih pregledov volilnega vedenja pa Budge (2011) izpostavi pomembnost prepoznavanja t.i. večmotivacijskega glasovanja (*multimotivated voting*), po katerem volilno vedenje celovito pojasnjuje šele poznavanje informacij o tem, kakšno je bilo volilno razpoloženje volivcev pred volitvami na eni strani in kakšna predvolilna ponudba, ki so jo dobili s strani političnih strank, na drugi strani.

Če opisanim kombinacijam prvega in vseh treh navedenih "združenih" modelov dodamo še pomembnost upoštevanja dinamike in aktivnosti, ki se v političnem prostoru odvijajo med celotnim pred- in povolilnim obdobjem (npr. Laver in Shepsle, 1996; Müller in Str m, 1999; Budge in McDonald, 2007; Warwick, 2011), lahko govorimo o volilno-ciklično celovitem pristopu k analizi volilnega vedenja. Prav takšen sintetičen in med temeljnimi modeli prepleten pogled na volilno vedenje uporabimo kot osnovno konceptualno ogrodje tega prispevka, ki ga podrobneje predstavljamo v metodološkem poglavju.

Metodološka pojasnila

Kot smo nakazali v uvodnih delih, je namen tega članka z interdisciplinarnim teoretskim in metodološkim instrumentarijem preučevanja volilnega vedenja analizirati prve predčasne volitve v državni zbor leta 2011. Osrednji raziskovalni cilj članka je raziskati, kako so se na volilne procese odzivali volivci in stranke.

S pomočjo obstoječih ekspertnih ocen najprej podamo analizo ključnih socio-političnih in ekonomskih razmer preteklega volilnega mandata in (pred)volilnih rezultatov (glej zlasti Fink-Hafner, 2008–2011; Lajh, 2008–2011; Krašovec in Haughton, 2012; Deželan, 2012). Nato skozi analizo

javnomenjskih podatkov³ prikažemo volilno vedenje in strankarske preference ter identifikacijo volivcev.

V poglavju o volilni izbiri z uporabo mednarodno uveljavljene kvantitativne metode za analizo vsebine strankarskih programov⁴ analiziramo strukturo vsebinske volilne ponudbe, kot so jo volivcem v svojih volilnih programih podajale tekmujoče politične stranke pred volitvami, ter vsebino, kot je bila po volitvah opredeljena s koalicijskim sporazumom v okviru naslednjih sedmih (javno)političnih področij (Volkens idr., 2011; Kustec Lipicer in sodelavci, 2012): 1) mednarodnih odnosov; 2) demokracije in svoboščin; 3) političnega sistema; 4) gospodarstva; 5) blaginje in kakovosti življenja; 6) družbenih odnosov; 7) družbenih skupin.

V zaključnem poglavju podamo temeljne ugotovitve analize in bistvene značilnosti volilnega vedenja v preučevanem obdobju prvih predčasnih nacionalnih parlamentarnih volitev v državi.

(Pred)volilne razmere

Nacionalne parlamentarne volitve, ki so potekale 4. decembra 2011, so bile prve predčasne volitve v državni zbor v Sloveniji. Volitve in začetek volilnih opravil je 21. oktobra 2011 na podlagi ustavnih pristojnostih razpisal predsednik republike, neposredno potem, ko 20. septembra 2011 na predlog predsednika vlade ni bila izglasovana zaupnica tedanji levosredinski vladi (SD-Zares-DeSUS-LDS)⁵ in ko je potekel zakoniti rok, v katerem bi bilo mogoče predlagati novega mandatarja.

³ Za te namene analiziramo javnomnenjske podatke, pridobljene v okviru štirih časovnih točk meritev programa Politbarometer (Toš in sodelavci, 2012) v obdobju pred izrednimi volitvami in po njih; prva meritev (A) je bila izvedena oktobra 2011, druga meritev (B) konec oktobra 2011, tretja meritev (C) v sredini novembra 2011 in četrta meritev (D) šest tednov po volitvah, tik pred konstituiranjem vlade v začetku februarja 2012. Pri analizi rezultatov se omejimo na naslednje spremenljivke oz. vprašanja: (1) o domnevni udeležbi na volitvah; (2) o (domnevnem) preteklem volilnem ravnanju ob volitvah 2008 (volil 2008) in 2011 (volil 2011); (3) o levo-desni samoopredeljenosti in strankarskih preferencah glede na omenjeno samopozicioniranje. Potek meritev Politbarometra in vzorec je bil naslednji: A – 3. do 10. oktober (N = 953) – redna meritev PB oktober 2011; B – 24. do 26. oktober 2011 (N = 1021) – prva eksp. meritev; C – 14. do 16. november 2011 (N = 1053) – druga eksp. meritev; D – 30. januar do 1. februar (N = 982) – redna meritev PB januar 2012. Prve tri meritve (A–C) so bile izvedene devet (A), šest (B) in tri (C) tedne pred volilnim dnem, zadnja, četrta meritev (D) pa šest tednov po volitvah, v trenutku konstituiranja vlade. Zaporedje teh meritev na enotni operacionalni, populacijski in vzorčni osnovi ustvarja možnost analize sprememb v opredeljevanju, torej trendov v kratkem časovnem izseku, in iluzijo panela (Toš in sodelavci, 2012).

⁴ O tem več in podrobneje v MRG/CMP/MARPOR metodologiji na <https://manifesto-project.wzb.eu/>.

Za primere analize vsebin volilnih programov po omenjeni metodologiji v preteklih nacionalnih parlamentarnih volitvah v Sloveniji glej tudi Kustec Lipicer, Kropivnik, Deželan in Maksuti, 2011 ter Zajc, Kropivnik in Kustec Lipicer, 2012.

⁵ Vodenje mandatnega obdobja 2008–2011 je po volitvah leta 2008 prevzela t. i. levosredinska koalicijska vlada Socialnih demokratov (SD – 29 poslanskih mest, mesto predsednika vlade in 5 ministrskih mest), stranke Zares (9 poslanskih mest in 4 ministrska mesta), Liberalne demokracije Slovenija (LDS – 5

Mandat vlade je zaznamovala ekonomska in politična kriza, ki se je kazala skozi globoka notranja koalicijska nesoglasja,⁶ aktivno politično delovanje opozicije,⁷ nizko – če sploh – javno podporo vladnim reformam,⁸ nadaljevanje in odkrivanje domnevnih novih korupcijskih afer,⁹ nesoglasja

poslanskih mest in 3 ministrska mesta ter 1 minister brez listnice) in Demokratične stranke upokojencev (DeSUS – 7 poslanskih mest in 3 ministrska mesta ter 1 minister brez listnice). Stranke koalicije so imele v DZ skupaj 50 sedežev. Stranke opozicije, ki so jo sestavljale Socialna demokracija Slovenije (SDS – 28 poslanskih mest), Slovenske ljudske stranke (SLS – 5 mest), Slovenske nacionalne stranke (SNS – 5 mest), so imele skupaj 38 poslanskih sedežev. Preostali dve mesti v 90-članskem DZ sta zasedla po en poslanec italijanske in madžarske manjšine.

⁶ Notranje nesoglasje se je pojavilo že v prvih dneh delovanja vlade. V začetku leta 2009 so tako koalicijske partnerice zahtevale izredni sklic vrha koalicije zaradi začetnih kadrovskih potez predsednika vlade. V tem letu je zaradi osebnih in zdravstvenih razlogov odstopila ministrica brez listnice za lokalno samoupravo in razvoj. Leta 2010 je sledil val odstopov na ministrskih in drugih najvišjih uradniških mestih, ko je bila zamenjana skoraj tretjina ministrov. Odpovedi so se nadaljevale tudi leta 2011, ko je odstopil minister za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo ter predsednik Zaresa. Koalicija je dokončno razpadla ob izstopu dveh od štirih koalicijskih partneric in vseh njenih ministric oz. ministrov, najprej stranke DeSUS, 9. maja 2011, nato pa še stranke Zares, 27. junija 2011. Avgusta 2011 je na podlagi negativnega mnenja Računskega sodišča RS in suma korupcije v zvezi z najemom stavb za ministrstvo svoj nepreklicni odstop podala še ministrica za notranje zadeve in predsednica LDS. Predsednik vlade je nato 20. septembra 2011 izvolitev novih ministrov v DZ RS vezal na glasovanje o zaupnici vlade. Za je glasovalo 36, proti pa 51 poslancev.

⁷ Zunanja nesoglasja, ki jih je mogoče opazovati prek dela opozicije so bile najbolj vidna v številnih interpelacijah dela ministrov. Prva v vrsti vloženi interpelaciji je bila interpelacija, ki jo je vložila poslanska skupina SDS zoper ministrico za notranje zadeve v zvezi z "izbrisanimi" oz. napovedjo o izdajanju odločb "izbrisanim" (februar 2009). Leto dni kasneje sta poslanski skupini SLS in SDS vložili interpelacijo o delu in odgovornosti ministra za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, ki je na koncu sam podal odstopno izjavo. 23. februarja 2010 so poslanske skupine SDS, SLS in SNS vložile drugo interpelacijo proti ministrici za notranje zadeve zaradi političnih, poslovnih in klientelističnih povezav ter najema prostorov za Nacionalni preiskovalni urad (NPU). 29. julija 2010 sta poslanski skupini SDS in SNS vložili interpelacijo o delu in odgovornosti ministra za šolstvo in šport zaradi nepravilnosti pri izvajanju razpisa za sofinanciranje športnih objektov (konkretno projekta Stožice). Nobena od vloženi interpelacij ni bila izglasovana. Opozicija je nasprotovala tudi vsem reformnim predlogom vlade za izhod iz ekonomske krize (podrobneje: glej opombo 7).

⁸ V času mandata 9. vlade Republike Slovenije je bilo razpisanih kar šest referendumov, vsi že v času očitne politične krize v letih 2010 in nato 2011. Najprej je bil 6. junija 2010 razpisan referendum o ratifikaciji Arbitražnega sporazuma med Slovenijo in Hrvaško. Vladni predlog je na referendumu podprlo 51,48% volivcev, proti jih je bilo 48,52%. To je bil edini od šestih referendumov, na katerem so volivci tudi z najvišjo volilno udeležbo (42,66%) podprli vladni predlog. Rezultat referenduma je posredno obetal šibko, a obstoječo podporo volivcev tudi pri nadaljnjem delu vlade, ki je bila v tem času v že globoki politični krizi. Decembra 2010 so volivci z nizko 14,78% volilno udeležbo na referendumu o RTV zavrnili predlog zakona o RTV. Leta 2011 pa so v povprečju z več kot 70% glasov proti in s 40% volilno udeležbo zavrnili vse štiri predloge, s katerimi je vlada želela v sistem vpeljati strukturne socialne in gospodarske reforme. (Referendum o malem delu, referendum o zakonu o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, referendum o pokojninski reformi, referendum o zakonu o arhivih).

⁹ Med temi aferami so skozi celoten mandat izstopale gradnja šestega bloka termoelektrarne Šoštanj, sanacija bančnega sistema, afera Patria, vladno letalo Falcon (2008), imenovanje direktorja Urada za verske skupnosti, ki ni ustrezal merilom Katoliške cerkve (2009), nizi do danes večinoma še vedno domnevnih korupcijskih afer (afera bulmastifi, Ultra, najem prostorov Nacionalnega preiskovalnega urada, afera

pri zadevah s področja mednarodnih odnosov,¹⁰ še posebej v okviru skrbi za manjšinske družbene skupine,¹¹ kot tudi s posledicami globalne gospodarske krize. Podobno opisanim razmeram je bilo obdobje volilne kampanje, čeprav kratko, izrazito konfliktno. Kljub realnim obetom o možnosti predčasnih državnozborskih volitev politične stranke niso bile ne finančno ne organizacijsko tako zadovoljivo pripravljene kot v primerih preteklih rednih volitev v državni zbor (več o tem npr. Deželan, 2012; Fink-Hafner, 2012; Lajh, 2012; Krašovec in Haughton, 2012). Zato tudi volilna kampanja – ne s strani strank samih ne s strani medijev – sama po sebi ni doprinesla česa bistveno novega k že sicer tradicionalno *ad hoc*, nedomišljeno in k aferastvu osredotočenim predvolilnim diskurzom. S strankarskega zornega kota je bila ena od ključnih novosti predvolilnega, volilnega in v nadaljevanju tudi povolilnega obdobja vloga dveh novih političnih strank: Pozitivne Slovenije Zorana Jankovića (PSZJ, vzpostavljena 11. oktobra 2011) in Državljske liste Gregorja Viranta (DLGV, vzpostavljena 21. oktobra 2011).¹² Novi politični stranki sta sicer poseblejali dve pomembni in politično prepoznani figuri – Zoran Janković, drugič izvoljeni župan glavnega mesta Ljubljana (PSZJ), in Gregor Virant – eden od dotlej najvidnejših oseb SDS in minister za javno upravo v desnosredinski vladi 2004–2008, ki so jo tedaj sestavljale stranke SDS-SLS-NSi-DeSUS. Obe novo izvoljeni politični stranki sta ne le zanesljivo prestopili volilni prag za vstop v državni zbor, ampak sta skupaj prejeli kar 41 % vseh poslanskih sedežev, ki si jih je sicer med seboj razdelilo sedem izvoljenih strank (brez dveh sedežev, ki sta ustavno dodeljena italijanski in madžarski narodnostni manjšini).¹³ Po triletnem pre-

Dimic, afera v zvezi s športnim stadionom Stožice, pranje denarja in stečaji trgovskih verig in podjetij, npr. Mure, Merkurja, Istrabenza, Vegrada, afera Čista lopata).

¹⁰ 15. decembra 2008 je vlada sprejela sklep o končanju misije Slovenske vojske v Iraku, nekaj dni kasneje sta predsednik vlade in ministrica za obrambo na Kosovu obiskala slovenske vojske ter policiste v misijah KFOR, EULEX in UNMIK. Leta 2009 je DZ ratificiral vstop Albanije in Hrvaške v zvezo NATO, prav tako se je v tem obdobju posebej prek slovenske vloge v EU opazno pozornost namenjal regijam t. i. zahodnega Balkana. Celoten mandat je še posebej zaznamovalo tudi intenzivno reševanje odprtih medosedskih odnosov s Hrvaško, ki se je zaključilo z referendumskim glasovanjem. Minister za zunanje zadeve je na koncu vladnega mandata postal vodja Urada EU na Kosovu. Na evropskih parlamentarnih volitvah leta 2009 izvoljeni poslanci so prevzeli vidna mesta v javnopolitičnih procesih EU.

¹¹ Posebej v okviru priprave nove vsebine družinskega zakonika in s tem priznavanja sodobnih oblik družin, LGBT skupin in reševanja problema "izbrisanih".

¹² Oktobra 2011 je bilo kot poskus alternative strankarskemu sistemu ustanovljeno tudi Gibanje za trajnostni razvoj Slovenije (TRS). Iz političnega krila gibanja se je oblikovala Stranka za trajnostni razvoj Slovenije, ki se je udeležila državnozborskih volitev 2011. Kljub začetnim dobrim javnomnenjskim prognozam ni presegla volilnega praga za vstop v DZ, z dobrim odstotkom osvojenih glasov pa je dosegla primerljiv volilni rezultat kot SNS in LDS ter polovico večji rezultat kot nekdanja parlamentarna koalicijska stranka Zares. Člani stranke TRS so pretežno prepoznane osebnosti iz javnega življenja in vrednotno levoorientirani intelektualci.

¹³ V državni zbor so se po volitvah 2011 uvrstile naslednje politične stranke: PSZJ (28 mandatov oz. 28,51 % volilnih glasov), SDS (26 mandatov oz. 26,19 % volilnih glasov), SD (10 mandatov oz. 10,52 %

moru med letoma 2008 in 2011 se je v državni zbor znova prebila osrednja krščanskodemokratska stranka NSi. Parlamentarnega praga prvič po letu 1992 nista prestopili LDS, dvanajst let vodilna vladna stranka v državi (1992–2004), ki je na volitvah prejela 1,48 % glasov, in SNS, osrednja nacionalna stranka v državi, ki je na analiziranih volitvah prejela 1,80 % glasov (Url. RS, 2011). Parlamentarnega praga prav tako ni prestopila stranka Zares, ki je bila v DZ sicer izvoljena takoj po svoji ustanovitvi pred državnozbornimi volitvami leta 2008.¹⁴

Tabela 1: PORAZDELITEV POSLANSKIH IN MINISTRSKIH MEST OD 2008 DALJE

Politična stranka	Št. sedežev v DZ 2008–2011 Volilna udeležba: 63,10 %	Št. sedežev v DZ 2011 Volilna udeležba: 65,60 %	Št. sedežev v EP 2009–2014 Volilna udeležba: 28,37 %	Št. ministrstev 2008–11	Št. ministrstev 2011–
<i>SD</i>	29	10	2	5 + 1*	/
<i>SDS</i>	28	26	3****	/	5
<i>Zares</i>	9	/	1	4	/
<i>Desus</i>	7	6	/	3 + 1*	2 + 1***
<i>SNS</i>	5	/	/	/	/
<i>NSI</i>	/	4	1	/	1**
<i>SLS</i>	5	6	/	/	2
<i>LDS</i>	5	/	1	3 + 1*	/
<i>PSZJ</i>	/	28	/	/	/
<i>DLGV</i>	/	8	/	/	2

Legenda: * predsednik vlade; ** brez listnice; *** podpredsednik vlade; **** po uveljavitvi Lizbonske pogodbe je Slovenija dobila še eno dodatno poslansko mesto v EP, ki je glede na dosežene volilne rezultate pripadlo kandidatki SDS

Vir: Državna volilna komisija, 2012 in Vlada RS, 2012. Stanje na dan 31. 12. 2012.

Kot je razvidno iz tabele 1, volilni rezultati sicer po številu zastopanih strank ohranjajo podobo večstrankarskega sistema iz preteklih obdobij (sedem parlamentarnih političnih strank), vendar pa podroben vpogled kaže številne posebnosti in unikume, ki zbujajo pozornost in potrebo po analizi in pojasnilih. Med omenjene posebnosti zagotovo sodijo: (a) izjemni uspeh obeh novih, na strankarskega vodjo močno osredotočenih političnih strank PSZJ in DLGV; (b) izpad LDS in SNS – dveh osrednjih političnih strank iz dosedanjega obdobja slovenskega poosamosvojitvenega demokratičnega

volilnih glasov), DLGV (8 mandatov oz. 8,37 % volilnih glasov), SLS (6 mandatov oz. 6,83 % volilnih glasov), DeSUS (6 mandatov oz. 6,97 % volilnih glasov), NSi (4 mandati oz. 4,88 % volilnih glasov) (Url. RS, 2011).

¹⁴ Stranka Zares je nastala oktobra 2007. Vanjo je vstopil vidni del članov stranke LDS, med njimi tudi šest poslancev omenjene stranke. Stranka Zares ima tako kot LDS tudi eno poslansko mesto v sestavi Evropskega parlamenta 2009–2014. Stranka je na državnozbornih volitvah 2011 prejela 0,65 % glasov.

parlamentarizma; (c) izpad politične stranke Zares, ki je bila po podobnem scenariju kot sedaj uspešni novoustanovljeni stranki vzpostavljena pred predhodnimi parlamentarnimi volitvami leta 2008 in je bila članica vladne koalicije 2008–2011; (d) po neuspehu na volitvah 2008 ponoven vstop NSi kot osrednje krščanskodemokratske stranke v nacionalni parlament; (e) struktura vladne koalicije po volitvah, ki je prvič do sedaj ni uspelo sestaviti relativni zmagovalki in hkrati novinki v parlamentarnem političnem prostoru, ideološko levosredinsko usmerjeni stranki PSZJ, ampak po rezultatu drugouvrščeni stranki SDS, ki je desnosredinsko vlado (SDS-DLGV-SLS-DeSUS-NSi) uspela sestaviti v dotlej najdaljšem obdobju 68 dni oz. več kot dva meseca po izvedenih volitvah.

Opisane razmere skoraj sami zase pojasnjujejo tudi splošni podatki o zaupanju v temeljne institucije političnega sistema, iz katerih je mogoče razbrati, da so stopnje nezaupanja tako v stranke kot državni zbor, pa tudi v predlaganega novega mandatarja vlade v preučevanih obdobjih ostajale višje od stopenj zaupanja (podrobneje glej v Toš in sodelavci, 2012 in graf 1 v Prilogi).

Vidik volivcev

510

V tem poglavju bomo skozi izbrane podatke javnomnenjske raziskave Politbarometer (Toš in sodelavci, 2012) analizirali vedenje volivcev in njihove volilne preference v treh časovnih točkah pred (A–C) in v eni (D) po izvedbi predčasnih volitev. V okviru te analize bomo skušali prepoznati obseg in smer spreminjanja strankarskih oz. volilnih namer in ravnanj v strukturnih sestavah posameznih skupin ali segmentov volivcev, ki so pomembne za razumevanje njihovega strankarskega oz. volilnega opredeljevanja. Pri analizi rezultatov meritev se bomo omejili na naslednje spremenljivke oz. vprašanja: (1) vprašanja o domnevni udeležbi na volitvah, bodisi kot odmaknjena projekcija (meritev A in D) bodisi kot napoved ravnanja na bližnjih volitvah (meritev B in C); (2) vprašanja o (domnevnem) preteklem volilnem ravnanju ob volitvah 2008 (volil 2008) in volilnih preferencah 2011 (bi volil 2011); (3) vprašanja o levo-desni samoopredeljenosti (v meritvah A, B, C in D) ter v tej povezavi še na dimenzijo strankarskih preferenc glede na omenjeno samoopredelitev.

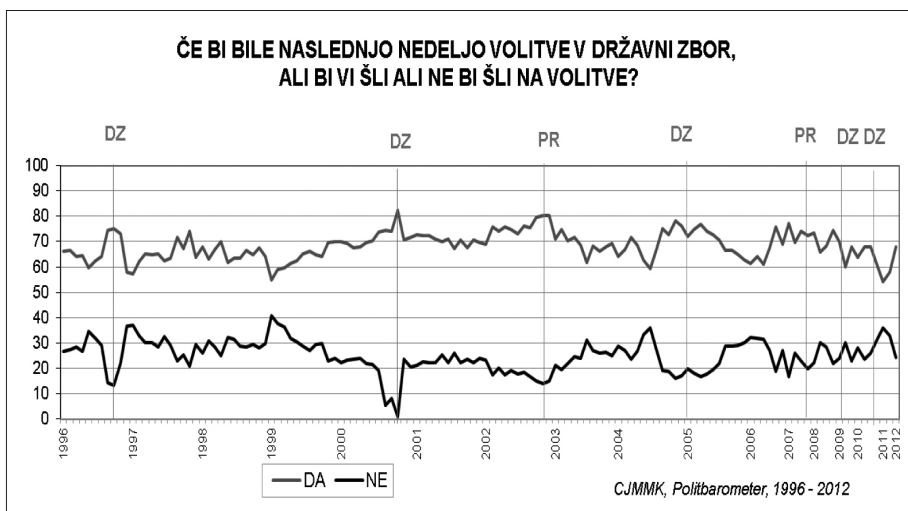
Udeležba na volitvah

Javnomnenjski podatki v primeru analiziranih volitev pokažejo, da je bilo volilno telo kljub očitni politični krizi in realnosti sklica predčasnih volitev meseca oktobra 2011 še vedno izrazito uspavano, vendar se je v tednih, ki so sledili, postopoma docela “prebudilo”. Tako lahko vidimo, da anketiranci

v začetnem obdobju meritev v veliki večini najprej sploh niso kazali pripravljenosti za opredeljevanje do strank, v naslednjih treh oz. šestih tednih pa se je stanje močno spremenilo. Kot je razvidno iz Grafa 1, se je od meritve marca 2011, ko je svojo udeležbo na volitvah potrdilo 54% respondentov, do meritve v času tik pred volitvami 2011 (C - 67%) pripravljenost na udeležbo na volitvah med respondenti dvignila za celih 13% in s tem tudi preseгла dolgoletno povprečje. Po izvedenih volitvah pa je nato leta 2012 znova vidno upadla.

Podobno napovedim se je visok delež potrdil tudi na primeru dejanske volilne udeležbe, ki je znašala 65,60%, kar je 2,5% več kot na predhodnih rednih nacionalnih parlamentarnih volitvah leta 2008 ter 37,2% več kot dobro leto pred tem na volitvah v evropski parlament.

Graf 1: PROJEKCIJA VOLILNE UDELEŽBE SKOZI ČAS

Vir: Toš in skupina, 2012

Glede na retrospektivo spremenljivke in ob upoštevanju dejstva, da približevanje volilnega termina vselej aktivira volilno pripravljenost, se vendarle zastavlja vprašanje, katere okoliščine prispevajo k tako visoki aktivaciji volilnega telesa, kot se kaže v tem predvolilnem obdobju. V preučevanem primeru se z vidika že opisanih aktivnosti v predvolilnem obdobju dozdevata najbolj verjetni naslednji pojasnili, katerih utemeljenost preverjamo skozi analitična spoznanja v prihajajočih poglavjih:

1. razpad vlade kljub kriznim razmeram v začetnem obdobju (še pred uradno ustanovitvijo novih političnih strank) ne aktivira volilnega telesa, kar je mogoče povezovati z nizkim vstopnim političnim kapitalom teda-

njih vodilnih parlamentarnih strank, katerih vstopni kapital je bil bodisi izjemno nizek (SD) bodisi praktično ničen (LDS, Zares) oziroma omejen zaradi spomina na preteklo delovanje (opozicijske stranke, posebej SDS);

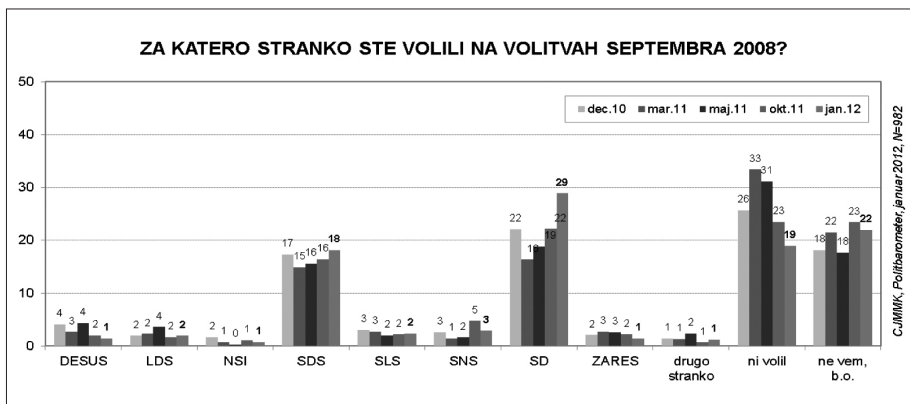
2. v času vstopa novih političnih strank PSZJ, DLGV in v začetnih obdobjih tudi stranke TRS javnomnenjski podatki beležijo opazen dvig v aktivaciji volilnega telesa, kar bi bilo mogoče povezovati s pričakovanji vnosa "svežega" političnega kapitala, ki ga volivcem v imenu teh strank ponujajo predvsem njihovi voditelji.

Opredeljevanje do voljene stranke: pretekle (2008) in prihodnje (2011) strankarske preference

Najprej smo pogledali ilustracijo poteka "projekcij" o volilnih ravnanjih na zadnjih rednih volitvah leta 2008, ki skozi presek meritve december 2010–januar 2012 prikaže dinamiko "spominjanja" na volilna ravnanja. Pri tem je očitno, da se s približevanjem točki predčasnih volitev spomin respondentov "aktivira", prav tako se delež neopredeljenih in nevolivcev zmanjšuje, prikazane meritve pa ustrezajo profilu oz. konfiguraciji volilnih rezultatov, pri čemer so z vidika volilnega rezultata najverodostojnejše navedbe o strankarski izbiri tedanjih dveh, po doseženem rezultatu prvo-uvrščenih strank, SD in SDS (glej graf spodaj; tudi o neopredeljenosti oz. volilni neudeležbi). Poenostavitve spomina respondentov so očitne v odgovorih z osredotočanjem na razpoznane nosilne levo-desne stranke, o čemer pišemo v naslednjem poglavju.

512

Graf 2: VOLILNA IZBIRA 2012 (MERITVE DECEMBER 2010 –JANUAR 2012)

Vir: Toš in skupina, 2012

V grafu 3 bomo ponazorili še potek strankarskega opredeljevanja v časovnem izseku meritev od A do D, ki nam omogoča pojasnitve poteka in dogajanja neposredno v predvolilnem in povolilnem času leta 2011. Bistvene ugotovitve kažejo:

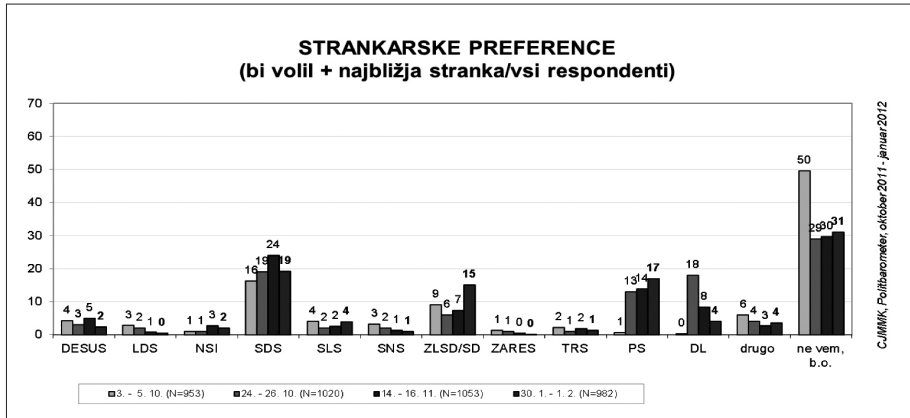
- visoko vstopno pozicijo kasnejše koalicijske stranke SDS tri tedne pred volitvami in viden padec v podpori v času pred oblikovanjem vlade;
- visok padec v podpori nekdanje vodilne koalicijske stranke SD v času pred volitvami in izrazito rast tik pred oblikovanjem nove vlade (D);
- specifično vstopno pozicijo nekdanje in aktualne koalicijske stranke DeSUS ter stranke NSi, ki je bila v obeh primerih relativno nizka že pred volitvami, a hkrati ravno tik pred volitvami najvišja, po njih pa je obema strankama ponovno močno upadla;
- nizko vstopno (C) in stabilno izstopno (D) pozicijo sedanje koalicijske in v prejšnjem mandatu opozicijske stranke SLS;
- postopno in očitno demokroskopsko izginotje v prejšnjem mandatu koalicijskih strank LDS in ZARES ter opozicijske stranke SNS;
- nizko nihajoče pojavljanje novoustanovljene stranke TRS in njeno izginotje po volitvah.

Osrednja "fenomena" tega volilnega obdobja (od A do D) pa sta nedvomno obe tik pred volitvami ustanovljeni in v aktualnem mandatu parlamentarni stranki PSZJ in DLGV. Za obe velja, da ob meritvi v začetku oktobra 2011 še nista bili konstituirani, zato seveda sploh nista bili demokroskopsko zaznani. Ob drugi meritvi (B), koncem oktobra, pa sta v ocenah respondentov že visoko umeščeni. Njun pojav sovpada tudi s podatki o visoki aktivaciji volilnega telesa, ki je bila prikazana v predhodnem poglavju: s prvotnih 50% strankarsko neopredeljenih delež teh ob meritvi B (obdobje takoj po ustanovitvi omenjenih strank; op. avt.) upade na 29%; delež strankarsko/volilno aktiviranih pa s prvotnih 50% zraste na 71%. Obe novi "personalni" strankarski formaciji prevzameta skupaj skoraj tretjino vzorca (31%) in z deležema DLGV (18%) in PSZJ (13%) prevzameta več preferenčnih podpor kot v tedanjem obdobju vodilna opozicijska (SDS: 19%) in vodilna koalicijska (SD: 7%) stranka skupaj. Gre torej za nova strankarska fenomena, ki se v volilnem spopadu znajdetata najprej na videz na sredini strankarskega polja, dejansko pa vsaka na svojem polu, torej PSZJ na izrazito levem, DLGV pa postopoma, a vedno bolj izrazito na desnem polu. Če pri omenjenih dveh strankah upoštevamo še dosežene rezultate volitev in prve tedne povolilnega časa, se oblikujeta dve ugotovitvi:

1. PSZJ se v časovnem obsegu meritev od B do D stabilizira in potrdi svoj volilni rezultat z visoko preferenčno podporo ob meritvi D - mesec in pol po volitvah;

2. DLGV v času približevanja volitev glede na svoje nejasno pozicioniranje v levo-sredinsko-desnem prostoru najprej (C) razpolovi svojo prvotno visoko preferenčno podporo, uspešno nastopi na volitvah, povolilno obdobje (meritev D) jo končno pozicionira kot desno stranko.¹⁵

Graf 3: STRANKARSKÉ PREFERENCE (MERITVE A – D)

Vir: Toš in skupina, 2012

Ko torej ugotovljeno postavimo v širše časovno obdobje (od meritev decembra 2010 dalje), se z nekaterimi izjemami pravkar izpostavljene ključne strankarske preference potrdijo (glej tudi graf 2 v prilogi):

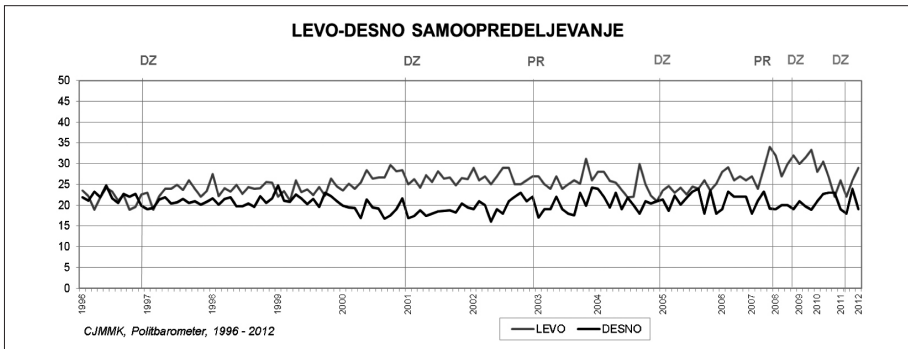
- ustaljeno opredeljevanje za SDS na ravni blizu petine vzorca (od 16% do 19%);
- izrazita nihanja v preferenčni podpori SD, ki je najvišjo raven v opazovanem obdobju dosegla ob zadnji meritvi (D; to je po izvedenih volitvah; op. avt);
- izrazito kaskadno upadanje preferenčne podpore DeSUS, pa tudi LDS, SNS in Zares, pri čemer slednje tri stranke ob zadnji meritvi demokop-sko izginejo;
- ob zadnji meritvi (D) beležimo nizke rezultate stranke DLGV; visoko umeščena v strankarskem prostoru ostaja PSZJ;
- ob zadnji meritvi (D) se nakazuje visoka stopnja strankarske opredeljenosti.

¹⁵ Stranka po volitvah prevzame vodenje državnega zbora in postane članica desnoredinske vladne koalicije SDS-DLGV-DeSUS-SLS-NSI.

Levo-desno samoopredeljevanje in vpliv na strankarske preference

V tem podpoglavju analiziramo rezultate meritev na osnovi t. i. levo-desne lestvice v (daljni in bližnji) retrospektivi.¹⁶ Primerjava zadnje (D) in predhodnih meritev v obsegu prikazanih retrospektiv (januar 1996–december 2010) nam pokaže relativno stabilnost v levo-desnem samoopredeljevanju populacije in njeni izbiri med strankami, razvrščenimi glede na levo-desne značilnosti. Gledano skozi čas in prav tako tudi v preučevanih časovnih točkah A–D v Sloveniji deleži sredinsko opredeljenih vselej dosega oz. presegajo deleže levo-desno opredeljenih (od 26 % do 35 %), še višji od navedenega pa so deleži neopredeljenih (o tem, posebej z mednarodno primerjalnega vidika, glej npr. tudi v Dalton idr., 2011).

Graf 4: LEVO-DESNO SAMOOPREDELJEVANJE (MERITVE 1996–2012)

Vir: Toš in skupina, 2012

Ob prvi meritvi pred volitvami 2011 (A) je delež neopredeljenih (ne vem, nisem volil, ne vem, kako sem volil, b. o.) dosegel skoraj polovico vzorca (47,6%), kar se je v omenjenem obdobju večinoma pojasnjevalo s skrajno pasivnostjo in z neodzivnostjo volivcev (v tem istem obdobju se je npr. kazala tudi najnižja, zgolj 50-odstotna pripravljenost respondentov za izražanje strankarskih preferenc nasploh (glej posebej grafa 2 in 8 v prilogi) v tem preseku (A). Kljub temu da se delež respondentov, ki so pripravljeni izraziti svoje preference, v kasnejših obdobjih meritev dvigne (ob prvi meritvi ostaja neopredeljenih tri četrtine respondentov, ob drugi, tretji in tudi četrti meritvi pa delež levo-desno opredeljenih naraste in značilno preseže dve petini vseh), lahko kot bistveno povzamemo spoznanje, da “neopredeljeni ostajajo neopredeljeni”, a da z intenziviranjem volilne kampanje med neopredeljenimi kljub

¹⁶ O standardnih pristopih k opredeljevanju in tudi merjenju levo-desnih strankarskih preferenc glej npr. von Beyme, 1985; Klingemann idr., 1994; Ware, 1996; Budge idr. 2001; Dalton idr., 2011.

vsemu narašča delež respondentov, ki se preferenčno opredeljujejo do levih oz. desnih strank. V zaporedju meritev najprej izrazito narašča delež levo opredeljenih (A: L - 5,9%; D - 1,8%), nato v preseku B desno (L - 6,2%; D - 8,0%) in nato izravnano (C: L - 8,4%, D - 8,2%). V zadnji meritvi (D) po volitvah pa se ponovno pokaže izrazit premik v levo (L - 11,2%; D - 5,8%). Zaključna točka (meritev D) kaže, da se je delež levo opredeljenih dvignil nad zadnje letno povprečje, čeprav je značilno nižji kot povprečje v obdobju 2008–2010. Tudi delež desno samoopredeljenih, ki v tem časovnem izseku vseskozi bolj ali manj zao-staja za levo samoopredeljenimi, je obstal na povprečju.

Vpogled v analizo na podlagi zadnje meritve (D) pokaže, da se respondenti vseh starostnih skupin, še posebej pa najstarejši, opredeljujejo bolj levo kot desno. Med izobrazbenimi skupinami z izrazitejšo desno (23%) nad levo (21%) izstopa skupina z osnovno šolo, s pretežno levo (43%) in bistveno zmanjšano desno (13%) opredeljenostjo pa skupina višje in visoko izobraženih. Bolj levo kot v povprečju se opredeljujejo respondenti iz negospodarstva (L: 33% - D: 17%), upokojeanci (L: 32% - D: 19%), študentje (L: 31% - D: 27%) in brezposelni (L: 32% - D: 13%), respondenti iz Ljubljane in Maribora (L: 41% - D: 10%), neverni anketiranci (L: 50% - D: 9%) ter preferenti SD (63% - 2%) in PS (66% - 5%). Več desno kot levo opredeljenih odkrijemo še med samozaposlenimi (24% - 21%), med podeželani (24% - 21%), med vernimi (26% - 18%) in predvsem med preferenti SDS (D: 53% - L: 3%).

V primeru nadaljnega raziskovanja levo-desnega opredeljevanja respondentov v preučevanih obdobjih pred volitvami (A–C) in enem takoj po izvedenih volitvah (D) po posamezni politični stranki, pa vseeno opazimo nekaj specifičnih smeri opredeljevanja in s tem povezanih značilnih premikov v razmerju levo-desnega opredeljevanja med preferenčnimi strankarskimi skupinami. Iz analize razberemo, da se večina respondentov, ki so oktobra 2008 volili leve stranke, umešča levo (54%) in deloma sredinsko (23%) ter le izjemoma desno (6%).¹⁷ Respondenti, ki so tedaj volili desnosredinske stranke, pa se umeščajo izrazito desno (52%) in sredinsko (35%) ter le izjemoma levo (6%). Respondenti, ki so na zadnjih volitvah decembra 2011 volili levosredinske stranke, se umeščajo izrazito levo (61%), deloma sredinsko (23%) in le izjemoma desno (4%); tisti, ki so se opredeljevali za desnosredinske stranke, pa se umeščajo pretežno desno (42%), sredinsko (37%) in v manjši meri levo (10%).¹⁸

Pokaže se, da delež "volivcev desnih strank" od meritve A–D sicer niha (od

¹⁷ Pri opredelitvi levih in desnih strank smo zasledovali razvrstitev, ki jo za Slovenijo ponuja podatkovna baza *Comparative Study of Electoral Systems* (CSES – <http://www.cses.org/>). Nacionalni strokovnjaki so parlamentarne politične stranke na podlagi vnaprejšnjih definicij CSES umeščali na kontinuum od 0 (skrajno levo) do 10 (skrajno desno). Po omenjenih podatkih so se med levosredinske stranke (od 0 proti 10) uvrščale LDS, SD, in Zares, med sredinske DeSUS, med desnosredinske pa (od 0 proti 10) SLS, SDS, NSi in SNS.

¹⁸ Za druga, po ugotovitvah za Slovenijo navedenim ustreznega dognanja glej tudi analize CSES oz.

19,6% do 27,2% od celotnega vzorca), vendar pa je desno preferenčno okolje konsistentno in navkljub temu visoko stabilno. Respondenti, ki se samoopredeljujejo kot "desni volivci", v vseh presekih predvsem preferirajo desne stranke (od 14,0% do 21,7%), v omenjeni skupini so vsi prehodi prek pola, k levim strankam, zgolj naključni (od 2,8% do 7,4%), prav tako delež neopredeljenih "desnih" volivcev s potekom kampanje in približevanjem volitev izrazito upada (s 4,8% na 2,4%). Nasprotno prikazanemu je preferenčno okolje levih strank manj konsistentno in manj stabilno, bolj dinamično – in tudi pod vplivom časovnega poteka volilne kampanje, a tudi zanj v osnovi še vedno velja, da "volivci levih strank iz volilnega obdobja 2008" pretežno preferirajo leve stranke. V preseku A med "levimi volivci 2008" izrazito prevladajo neopredeljeni: preferentov levih strank (12,1%) je manj kot neopredeljenih (14,2%), nato se v preseku druge meritve (B) večina prej (A – 14,2%) neopredeljenih preseli med preferente levih (16,6%) in desnih (11,2%) strank; neopredeljeni ostanejo v manjšini (7,7%), kar lahko povežemo zlasti s pojavom obeh novih "personalnih strank" DLGV in PSZJ in spoznanjem, da respondenti v začetnem obdobju ne razpoznavajo razlik v levo-desnih pozicijah obeh novih strank in da se njihova preferenčna okolja razvrščajo bolj ali manj slučajno, kot odziv na nov izziv. Tretja (C) in četrta (D) meritev pokazeta na potek "čiščenja preferenčnih okolij", čeprav prostor prehajanj med levim in desnim preferenčnim okoljem "med volivci levih strank" ni tako zaprt kot med volivci desnih strank. Preizkusi v presekih D2 in D3 pokažejo potek nadaljnjega očiščevanja, predvsem pod vplivom bistvenega zmanjšanja "volilne izbire 2011", zlasti na račun padanja preferenčne podpore za DLGV ter naraščanja preferenčne podpore SD v istem časovnem preseku.

Podporna skupina aktualne vladajoče koalicijske stranke SDS (graf 3 v prilogi) je v veliki meri desno samoopredeljena (A: 61%, B: 47%, C: 56%, D: 53%); še bolj izrazito od nje se to pokaže v primeru koalicijske partnerice NSi, ne pa tudi v primeru tretje, praviloma desni sredini bližnje stranke SLS. Levo-desno samoopredeljevanje podporne skupine SLS namreč od preseka do preseka niha, ob zadnjih dveh meritvah pa močno izstopa predvsem njihova sredinska usmerjenost. V primeru v preteklem mandatu levosredinske in aktualnem mandatu desnosredinske vladne koalicijske stranke DeSUS je mogoče beležiti izrazit premik v levo-desnem opredeljevanju s strani podporne skupine omenjene stranke. Predvsem izstopa, da se v prvem preseku (A) podporna skupina DeSUS (graf 7 v prilogi) opredeljuje pretežno sredinsko (43%) in levo (35%) in da desno samoopredeljenih ni (2%). Konfiguracije na preostalih treh presekih pa od prvega bistveno odstopajo, kar se kaže prav v naraščajočem deležu desno samoopredeljenih (B – 11%: C – 16%,

ustreznih povolilnih raziskav, opravljenih v Sloveniji po volitvah v DZ v letih 1996, 2000, 2004 in 2008 (glej npr. Dalton idr., 2011).

D - 33%). Tako je v primeru stranke DeSUS v zadnjem preseku (D) očitien preskok iz večinskega levosredinskega v izrazit desnosredinski prostor, kar dokončno potrdi tudi aktualna vloga stranke v desnosredinski vladni koaliciji. Aktualno in hkrati tudi z vidika splošne podpore bistveno zmanjšano podporno okolje DeSUS torej lahko označimo kot desnosredinsko.

Podporne skupine SD (graf 4 v prilogi), vladajoče koalicijske stranke v mandatu 2008–2011, se v vseh presekih izražajo kot pretežno leve (A: 73%; B: 76%, C: 69%, D: 63%), desno opredeljenih v tej skupini skoraj ni. Podobno ugotovitev kažejo merite tudi v primeru novoustanovljene stranke PSZJ (graf 5 v prilogi). Nasprotno pa rezultati meritve za DLGV (graf 6 v prilogi) kažejo postopen, a značilen premik iz levosredinskega v prevladujoče desni prostor opredeljevanja (v prehodnem obdobju B–D so iz te podporne skupine praktično izginili vsi respondenti, ki se samooznačujejo kot levi), s hkratno bistveno zmanjšano preferenčno podporo stranki po volitvah (D).

Vidik strankarskih programskih ponudb

Analizo strankarskih ponudb osredotočimo na vsebinsko analizo izbir, kot jih je bilo mogoče razbrati iz strankarskih predvolilnih programov, po volitvah pa tudi skozi vsebino koalicijske pogodbe.¹⁹

Iz spodnjega grafa je razvidno, da so politične stranke pripravile po obsegu izrazito raznolike dokumente, ki so jih uporabile v funkciji volilnih programov²⁰, in da zgolj sodeč po obsežnosti teh dokumentov ne moremo neposredno soditi o kakršnikoli povezanosti predstavljenih ponudb z doseženim volilnim rezultatom. Se pa z nekaterimi izjemami potrjuje ugotovitve iz preteklih obdobj, ki kažejo, da so volilni programi slovenskih parlamentarnih strank po obsegu volilne ponudbe v primerjavi s programi neizvoljenih strank obsežnejši (glej tudi Kustec Lipicer idr., 2011). Po obsegu največji volilni program in s tem vsebinsko izbiro je pripravila stranka Zares, ki je bila ustanovljena šele leto dni pred nacionalnimi parlamentarnimi volitvami

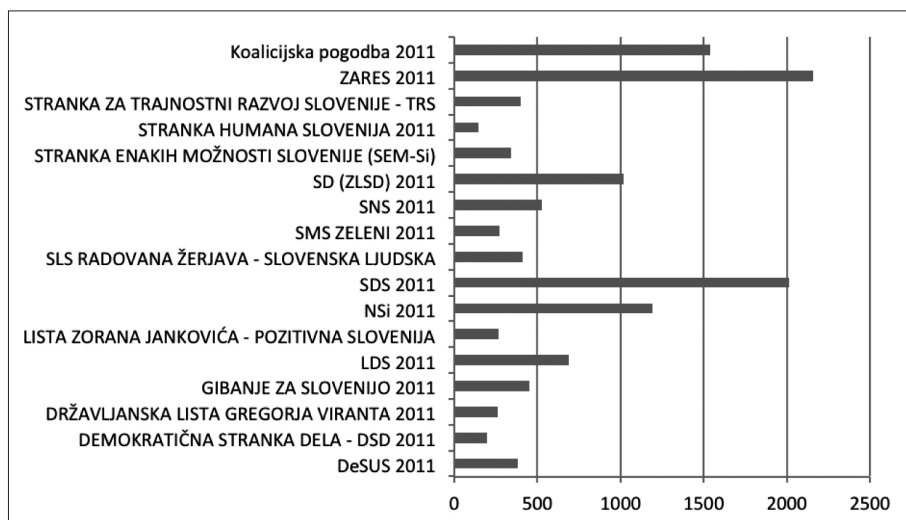
¹⁹ Podatke za analizo smo pridobili s kodiranjem volilnih programov po postopku, ki ga predpisuje protokol mednarodnega projekta MARPOR ter zagotavlja tako veljavnost in zanesljivost kot tudi primerljivost (Budge idr., 2001; Klingemann idr., 2006; Volkens idr., 2011). Koder besedilo vsakega volilnega programa razdeli na najmanjše pomensko smiselne povedi oz. na posamezne (kvazi)stavke, to je najkrajše možne zaključene povedi, nato pa vsakemu (kvazi)stavku pripiše ustrezno vsebinsko oznako stališča, ki jih je mogoče razvrstiti v eno izmed naslednjih sedmih vsebinskih področij: 1) področje mednarodnih odnosov; 2) področje demokracije in svoboščin; 3) področje političnega sistema; 4) področje gospodarstva; 5) področje blaginje in kakovosti življenja; 6) področje družbenih odnosov; 7) področje družbenih skupin. Podrobneje o tem glej prav tam in v Kustec Lipicer idr., 2011.

²⁰ Zaradi omenjenega razloga zato v nadaljevanju kot oznako za omenjene dokumente uporabljamo enoten izraz volilni program. Ti dokumenti so bili pisani z vsem enakim, volilnim motivom, čeprav so se po svojem zunanjem videzu bistveno razlikovali (nekateri so imeli format klasičnega volilnega dokumenta v tiskani (SDS) ali spletni obliki (SD, NSi, SLS, DeSUS, LDS, Zares, SNS), vsebine drugih so bile predstavljene v obliki kratkih spletnih brošur oz. časopisov (PSZJ, DLGV).

2008, bila do pozne pomladi leta 2011 članica vladne koalicije, a kljub vsemu na volitvah 2011 ni prestopila volilnega praga za vstop v DZ. Obratno sta obe, tik pred volitvami na novoustanovljeni politični stranki PSZJ in DLGV, ki sta skupaj prejeli skoraj polovico vseh glasov parlamentarnih strank, pripravili volilna programa v podobnem obsegu kot tiste politične stranke, ki niso prestopile parlamentarnega praga. Gledano z vidika obsega volilnih programov tako obe omenjeni stranki skupaj volivcem nista predstavili niti 10% vsebin, ki so jih v državni zbor izvoljene politične stranke ponujale volivcem v svojih volilnih programih. Podobno kratek po obsegu je bil tudi volilni program prejšnje in sedanje koalicijske stranke DeSUS, obsežnejša od njegovega pa programa strank SNS in LDS, ki se v DZ prvič po letu 1992 nista uspela prebiti.

Izmed vseh izvoljenih parlamentarnih strank je po obsegu največji volilni program sicer pripravila kasneje vodilna koalicijska stranka SDS, sledijo volilni programi NSi, SD, obeh aktualnih koalicijskih strank SLS in DeSUS ter daleč na repu obeh že omenjenih novoustanovljenih strank PSZJ in koalicijske stranke DLGV. Po volitvah sklenjena koalicijska pogodba je po obsegu primerljiva z najbolj obsežnima volilnima programoma SDS in NSi, obeh koalicijskih strank.

Graf 5: OBSEG VOLILNIH PROGRAMOV 2011

Vir: Kustec Lipicer idr., 2012

Poleg obsega ponudbe je pomembno poznati tudi njeno konkretno vsebino. V spodnjem grafu 6 ter še podrobneje v tabeli 4 v prilogi sintetično prikazujemo in opisujemo strukturo pred- in povolilnih vsebin, kot

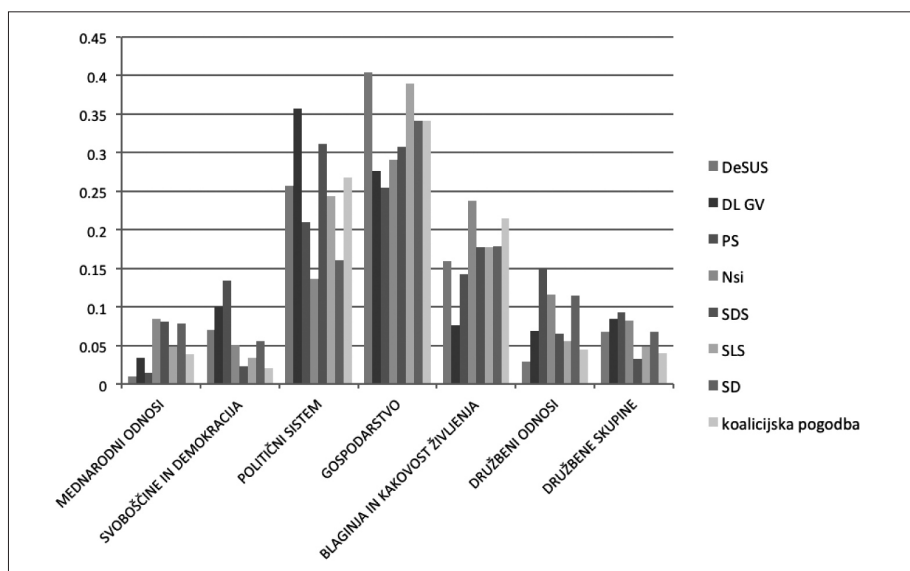
so jo volivcem ponujale izvoljene parlamentarne ter izbrane neparlametarne stranke (nekdanje parlamentarne in tretja nova vidnejša stranka TRS, ki se na koncu sicer ni uspela prebiti v DZ), po volitvah pa tudi koalicijska pogodba. Ugotovitve kažejo, da so politične stranke neodvisno od kasnejšega koalicijskega ali opozicijskega ter njihovega levega ali desnega ideološkega pozicioniranja v povprečju največ pozornosti namenjale vsebinam s področij gospodarskih politik (30%), nato blaginje in kakovosti življenja (24%), političnega sistema (21%), v občutno manjši meri pa še vsebinam družbenih odnosov (9%) ter družbenih skupin (6%) ter najmanj, okoli 5%, vsebinam mednarodnih odnosov in svoboščin ter demokracije.

Od opisanega povprečja se je vidno razlikovala predvolilna vsebinska ponudba v volilnem programu vladajoče koalicijske stranke SDS, ki je nasploh zelo podobna tudi strankinim preteklim vsebinskim ponubam v njenih volilnih programih. V teh stranka na prvo mesto vedno postavlja vsebine, ki se nanašajo na delovanje političnega sistema (31%), nato vsebine s področja gospodarskih politik (30%), občutno manj pozornosti posveča vsebinam politik blaginje in kakovosti življenja (17%), najmanj pa svoboščin in demokracije (2%). Nasprotno je po državnozborskih volitveha leta 2011 največja opozicijska stranka PSZJ svoje vsebinske prioritete, ki jih je predstavila v obliki programske zgibanke, in ne klasičnega volilnega dokumenta, izpostavljala glede na različne vsebine medseboj bolj uravnoteženo in bližje že izpostavljenemu vsebinskemu povprečju vseh volilnih programov. PSZJ je najbolj izpostavljala vsebine gospodarskih politik (25%), nato političnega sistema (20%), vsebine socialnih politik, ki se nanašajo na blaginjo in kakovost življenja (14%), družbenih odnosov (15%) in družbenih skupin (9%), tem podobno visoka je tudi omemba vsebin, ki se nanašajo na svoboščine in demokracijo (13%), daleč najnižja pa je bila izpostavljenost vsebinam mednarodnih odnosov (1%). SD kot vodilna koalicijska stranka parlamentarnega mandata 2008–2011 je najvišjo pomembnost namenjala vsebinam gospodarskih politik (35%), za pol manj pa nato blaginji in kakovosti življenja ter političnemu sistemu ter najmanj svoboščinam in demokraciji in podobno nizko tudi mednarodnim odnosom. Po profilu najbolj pogosto izpostavljenim tematikam gospodarskih politik (okoli 40%) in političnega sistema (okoli 25%) sta bila zelo blizu tudi volilna programa kasnejših koalicijskih strank DeSUS in SLS, strank, ki sta sodeč po svojem osnovnem profilu osredotočeni na dve raznoliki, a specifični ciljni skupini volivcev, zaradi česar bi pričakovali, da bosta v svojih programih izpostavljali zlasti vsebine, povezane z družbeno in socialno relevantnimi tematikami teh skupin, vendar sta obe stranki te specifične vsebine "žrtvovali" na račun izpostavljanja zelo splošnih (t. i. "catch-all") vsebin s področja gospodarskih politik in političnega sistema. Volilni program koalicijske stranke DLGV je podobno kot vodilne koalicijske stranke SDS največ pozornosti namenil vsebinam

političnega sistema, ki so se v primeru programa DLGV nanašale predvsem na način učinkovitejšega delovanja države in njenih institucij (35%), nato na tematike gospodarskih politik (27%) in enakovredno, po približno 8%, na tri sklope tematik, ki se povezujejo s politikami s področij blaginje, kakovosti življenja in družbenih odnosov ter skupin.

Vsebina sklenjenega koalicijskega sporazuma nadalje pokaže, da je ta tako po obsegu kot strukturi najbolj podobna vsebinam volilnega programa vodilne koalicijske stranke SDS in da na koncu od nje med koalicijskimi partnericami najbolj odstopa volilni program stranke DLGV.

Graf 6: STRUKTURA IZBIR V VOLILNIH PROGRAMIH

Vir: Kustec Lipicer idr., 2012

Iz grafa in tabele v prilogi je razvidna pravkar opisana raznolikost v trendih vsebinskega izpostavljanja stališč v volilnih programih, ki z navedenima izjemama SLS in DeSUS ter izpadle LDS potrjujejo večino že obstoječih ugotovitev analize vsebine volilnih programov v preteklih obdobjih (več v Kustec Lipicer idr., 2011). Bistveno razliko med volilnimi programi je mogoče beležiti na liniji parlamentarne-neparlamentarne stranke ter poudarjanju oz. izpostavljanju vsebin političnega sistema in gospodarskih politik v primeru največjih parlamentarnih strank in koalicijske pogodbe, v obeh primerih na račun manjšanja obsega vsebin s področja socialnih politik, družbenih skupin in odnosov. Bistvenih ideoloških razlik v teh vsebinah med volilnimi programi sicer ideološko raznoliko pozicioniranih strank ni moč prepoznati.

Sklep: posebnosti volilnega vedenja 2011 ali zgolj potrditev preteklih vzorcev

Vse ugotovitve pravkar izvedene analize – od dejanske do nameravane volilne udeležbe, volilnih preferenc, pa tudi ideološkega samopozicioniranja in preferenc volivcev – prevladujoče pritrjujejo spoznanju, da volivci na prvih predčasnih državnozborskih volitvah leta 2011 kljub začetni pasivnosti niso bili apatični opazovalci volilnega procesa, četudi so bili kot običajno do sedaj prevladujoče zadržani, nezaupljivi in “sredinsko” (če sploh) pozicionirani do politike v širšem in političnih strank ter volitev v ožjem smislu.

Ko gre za tekmujoče politične stranke, pa podobnega zaključka na primeru preučevanih volitev nesporno ne moremo potegniti. Te so po eni strani zlasti prek *ad hoc* vzpostavljanja novih političnih strank, ki jim je primanjkovalo temeljne strukturne in vsebinske podobe, kar so kompenzirale z izpostavljanjem podobe ter osrednje vloge strankarskih vodij, vidno posegle in preoblikovale obstoječo domačo strankarsko areno. Po drugi strani pa so stranke neodvisno od svoje pretekle (ne)navzočnosti v domači ter mednarodni strankarski areni volivcem ponujale vsebinsko nedefinirane, neoprijemljive, med seboj podobne, desetletja stare in na aktualne problemske razmere neodzivajoče se ponudbe, ki so ostale na ravni v vsakodnevnem delovanju objektivno težko preverljivih obljub. Kljub več kot 60% odzivnosti volilne baze, se le-ta tako ni mogla odločati na podlagi pričakovane vsebinske strankarske ponudbe, ki bi ponujala rešitve za krizne razloge, zaradi katerih so bile predčasne volitve razpisane (*reasoning voting*), četudi bi si to želela, ampak se je odločala zgolj na podlagi “svežine” novoustanovljenih političnih strank, katerih največji kapital je očitno predstavljala personalizirana podoba njihovih vodij.

Čeprav so javnomnenjske meritve pokazale, da volivci precej jasno opredeljujejo svoje preference in namere, kar jih približuje temeljnim načelom večmotivacijskega odnosa do volitev, tega torej za preoblikovano strankarsko areno ne potrjujejo niti javnomnenjski podatki niti analiza vsebine strankarskih volilnih programov.

Sodeč po vsem opisanem so analizirane volitve zaznamovali naslednji trije bistveni in hkrati odločilni dejavniki:

1. spreminjajoča se aktivacija volilnega telesa (od začetne izjemne pasivnosti do visoke aktivnosti tik pred volitvami in aktualne, ponovno izrazite pasivnosti), ki odraža povezanost narave krize zlasti s pričakovanji o politično personaliziranjem, in vsebinsko programsko izjemno podobnem kapitalu političnih strank za reševanje kriznih vsebin;
2. vzpostavljanje – z vidika doseženega volilnega rezultata – uspešnih novih političnih strank in hkraten poraz dve desetletji vidnih parlamentarnih strank, kar pod vprašaj postavlja dosedanje ocene o stabilizaciji

slovenskega demokratičnega strankarskega prostora in odpira vprašanja dejavnikov, ki vplivajo na aktualno izjemno intenzivno preoblikovanje podobe slovenske nacionalne strankarske arene;

3. prevladujoče značilnosti in načini demokratičnega vladanja in vloga moči osebnosti pri tem.

Tako vsebinsko-problemske razmere kot tudi dostopni javnomnenjski podatki se zato danes, leto po izvedenih prvih predčasnih državnozborskih volitvah v državi, zdijo izjemno podobni obdobju, ko se je zaradi vse bolj očitne neskladnosti med dojemanjem razmer na strani volivcev, tedanje strankarske arene ter širšega političnega kapitala, jasno artikulirala potreba za razpis predčasnih volitev.

LITERATURA

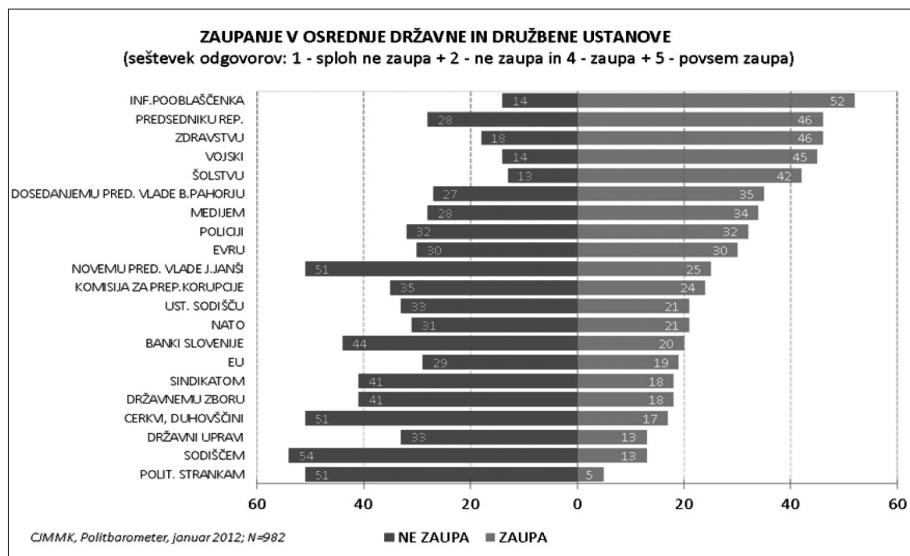
- Bernik, Ivan, Kurdija, Slavko, Malnar, Brina, Uhan, Samo (2006): Vrednote in volitve, v: Toš, Niko, ur., *Pogledi na reforme: družboslovne refleksije na predlog reform: Slovenija 2005–2006*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 29–40.
- Budge, Ian (2011): Election Research. V: Baide, Bertrand, Dirk Berg-Schlosser in Leonardo Morlino ur., *International Encyclopedia of Political Science*. Vol. 3. London: Sage 725–730.
- Budge, Ian in Michael D. McDonald (2007): Election and Party System Effects on Policy Representation: Bringing Time into Comparative Perspective. *Electoral Studies* 26(1):168–179.
- Budge, Ian, Hans-Dieter Klingemann, Andrea Volkens, Judith Bara, Eric Tanenbaum v sodelovanju s Richard C. Fording, Derek J. Hearl, Hee Min Kim, Michael McDonald, Silvia Mendez (2001): *Mapping Policy Preferences. Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945–1998*. Oxford: Oxford University Press.
- Dalton, Russell, David Farrell in Ian McAllister, (2011): *Political Parties and Democratic Linkage* Oxford: Oxford University Press.
- Deželan, Tomaž (2012): The Early National Elections in Slovenia, 2011. *Baltic Worlds*, dostopno preko <http://balticworlds.com/in-slovenia-2011/> (junij 2012).
- Državna volilna komisija (2012): *Zgodovina volitev*. Dostopno prek: <http://www.dvk.gov.si> (junij 2012).
- Fink-Hafner, Danica (2009): Slovenia. *European Journal of Political Research* 48 (7–8): 1106–1113.
- Fink-Hafner, Danica (2010): Slovenia. *European Journal of Political Research* 49 (7–8): 1163–1172.
- Fink-Hafner, Danica (2011): Slovenia. *European Journal of Political Research* 50 (7–8): 1127–1135.
- Fink-Hafner, Danica (2012): Slovenia. *European Journal of Political Research*, v procesu objave.
- Fink-Hafner, Danica in Tomaž Boh, ur. (2002): *Parlamentarne volitve 2000*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2002.
- Fink-Hafner, Danica, ur. (1990): *Volitve '90: prispevki za politološko analizo: zbornik referatov*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.

- Fiorina, Morris P. (1981): *Retrospective voting in American national elections*. Yale: New Haven.
- Goodin, Robert in Hans-Dieter Klingemann, ur. (1996): *A New Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Grunberg, Gerard (2011): *Electoral Behaviour*. V: Baide, Bertrand, Berg-Schlosser, Dirk, in Morlino, Leonardo, ur., *International Encyclopedia of Political Science*. Vol. 3. London: Sage, 738–743.
- Hague, Rod in Martin Harrop (2007): *Comparative Government and Politics*. 7th Revised and updated edition. Houndmills: Palgrave.
- Haughton, Tim in Alenka Krašovec (2012): *The 2011 Parliamentary Elections in Slovenia*, *Electoral Studies*, v procesu objave.
- Klingemann, Hans-Dieter, Robert Hofferbert in Ian Budge (1994): *Parties, Policies, and Democracy*. Boulder: Westview Press.
- Klingemann, Hans-Dieter, Andrea Volkens, Judith Bara, Ian Budge, Michael McDonald, (2006): *Mapping Policy Preferences II. Estimates for Parties, Electors, and Governments in Eastern Europe, the European Union and the OECD, 1990–2003*, Oxford: Oxford University Press.
- Krašovec, Alenka in Tim Haughton (2012): *Election Briefing No 69. Europe and The Parliamentary Elections in Slovenia, December 2011*, EPERN, dostopno prek <http://www.sussex.ac.uk/sei/research/europeanpartieselectionsreferendumsnetwork/epernelectionbriefings> (junij 2012).
- Krašovec, Alenka, ur. (2010): *Volitve v evropski parlament 2009*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kropivnik, Samo (1998): *Slovenski volivci v geografskem, družbenem in ideološkem prostoru: analize volitev v letih 1990 in 1992*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kustec Lipicer, Simona, Samo Kropivnik, Tomaž Deželan in Alem Maksuti (2011): *Politični programi in stališča*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kustec Lipicer, Simona, Samo Kropivnik, Drago Zajc, Alenka Krašovec, Tomaž Deželan in Alem Maksuti, (2012): *Podatkovna baza temeljnega projekta Kapital (pred)volilnih kampanj in demokratični razvoj države in družbe (JP-2289)*, 1. 5. 2009–30. 4. 2012, Ljubljana: Center za politološke raziskave.
- Kustec Lipicer, Simona, ur. (2010): *Politične vsebine in volilna kampanja. Slovenska izkušnja z volitve v Evropski parlament 2009*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Lajh, Damjan (2008–2012): *Slovenia. Nations in Transit 2008–2012*, dostopno prek <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/slovenia> (junij 2012).
- Laver, Michael in Kenneth A. Shepsle (1996): *Making and Breaking Governments: Cabinets and Legislatures in Parliamentary Democracies*. New York: Cambridge University Press.
- Müller, C. Wolfgang in Kaare Strøm (1999): *Policy, Office, or Votes?*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pappi, Franz Urban (1996): *Political Behaviour: Reasoning Voters and Multi-Party Systems*. V: Goodin, Robert, in Klingemann, Hans-Dieter, ur. *A New Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press, 255–276.
- Popkin, Samuel L. (1994): *The reasoning voter: Communication and persuasion in presidential campaigns*. 2d edition. Chicago: University Of Chicago Press.

- Toš, Niko (1992): Ideološka strukturiranost volilnega telesa: zavest o levem in desnem. *Teorija in praksa* 29 (3/4): 211–224
- Toš, Niko (1992a): Volilci in politične stranke. *Teorija in praksa* 29 (1/2): 109–122.
- Toš, Niko in skupina (2012): Politbarometer 3/2011 in 1/2012. Meritve v času izrednih parlamentarnih volitev v DZ RS oktober 2011–januar 2012 [datoteka podatkov]. Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Uradni list RS (2011): Volitve 88 poslancev državnega zbora, ki se volijo na podlagi splošne volilne pravice. Uradni list RS, št. 103/2011, 16. 12. 2011.
- Volgens, Andrea, Onawa Lacewell, Pola Lehmann, Sven Regel, Henrike Schultze, Annika Werner (2011): *The Manifesto Data Collection*. Manifesto Project (MRG/CMP/MARPOR). Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.
- von Beyme, Klaus (1985): *Political Parties in Western Democracies*. New York: St. Martin's Press.
- Vlada RS (2012): Vlada Republike Slovenije, dostopno prek: http://www.vlada.si/o_vladi/vlade_republike_slovenije/ (januar 2013).
- Ware, Alan (1996): *Political Parties and Party Systems*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Warwick, Paul V. (2011): Voters, Parties, and Declared Government Policy. *Comparative Political Studies* 44 (12): 1675–1699.
- Zajc, Drago, Samo Kropivnik in Simona Kustec Lipicer (2012): Od volilnih programov do koalicijskih pogodb. Analiza politične kongruence. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

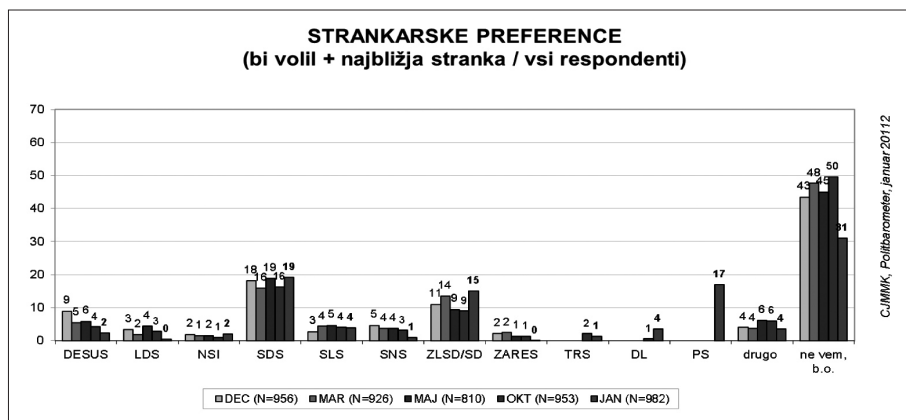
Priloge

Graf 1: ZAUPANJE V IZBRANE INSTITUCIJE POLITIČNEGA SISTEMA

Vir: Toš in skupina, 2012

Graf 2: STRANKARSKE PREFERENCE (MERITVE DECEMBER 2010–JANUAR 2012)

Vir: Toš in skupina, 2012

Tabela 1: NEOPREDELJENI ANKETIRANCI OB VOLITVAH 2008 (V % OD CELOTNEGA VZORCA)

meritev A-D	ostali neopredeljeni	preferenti levih strank	preferenti desnih strank	skupaj
A	35.9	5.9	1.8	47.6
B	20.7	6.2	8.0	35.8
C	21.1	8.4	8.2	37.8
D/1	24.5	11.2	5.8	41.8
D/2 (volili 2008 / volili 2011)	13.3	1.7	0.7	15.9
D/3 (pref. 2012 / volili 2011)	12.1	2.2	1.5	15.8

Vir: Toš in skupina, 2012

Tabela 2: ANKETIRANCI, KI SO 2008 VOLILI DESNE STRANKE (V % OD CELOTNEGA VZORCA)

meritev A-D	preferenti levih strank	preferenti desnih strank	neopredeljeni	skupaj
A	0.7	14.0	4.8	19.6
B	2.0	21.7	3.6	27.2
C	0.7	21.6	2.4	24.8
D/1	1.2	18.2	1.9	21.3
D/2 (volili 2008 / volili 2011)	6.7	18.8	4.8	30.9
D/3 (pref. 2012 / volili 2011)	3.9	23.5	3.7	31.0

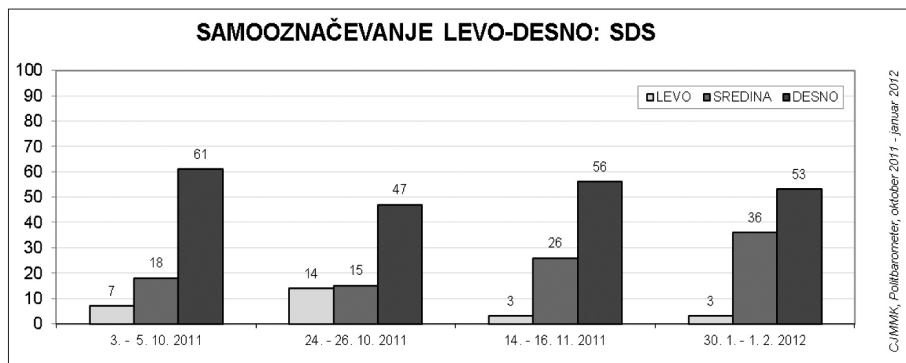
Vir: Toš in skupina, 2012

Tabela 3: ANKETIRANCI, KI SO 2008 VOLILI LEVE STRANKE
(V % OD CELOTNEGA VZORCA)

meritev A-D	preferenti levih strank	preferenti desnih strank	neopredeljeni	skupaj
A	12.1	1.8	14.2	28.0
B	16.6	11.2	7.7	35.5
C	20.0	7.4	8.6	36.1
D/1	23.5	3.6	6.9	33.9
D/2 (volili 2008 / volili 2011)	22.0	0.7	9.1	32.3
D/3 (pref. 2012 / volili 2011)	26.6	0.8	4.9	32.4

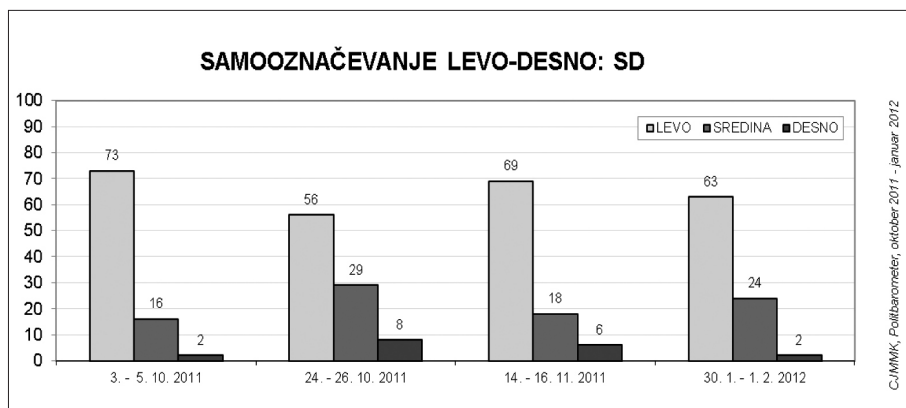
Vir: Toš in skupina, 2012

Graf 3: SAMOOZNAČEVANJE LEVO-DESNO: SDS (MERITVE A-D)

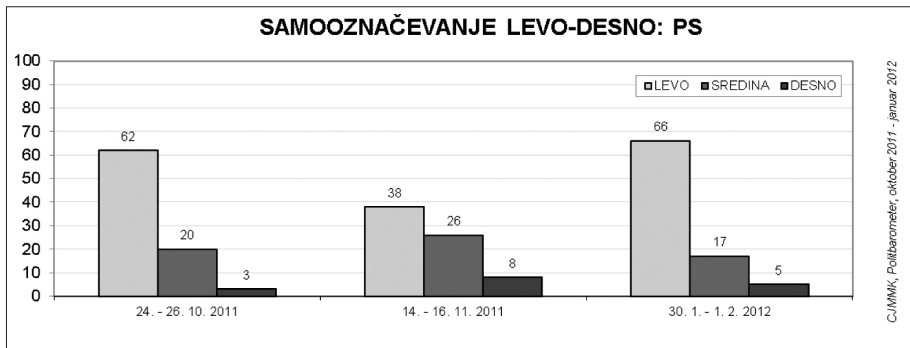
Vir: Toš in skupina, 2012

Graf 4: SAMOOZNAČEVANJE LEVO-DESNO: SD (MERITVE A-D)

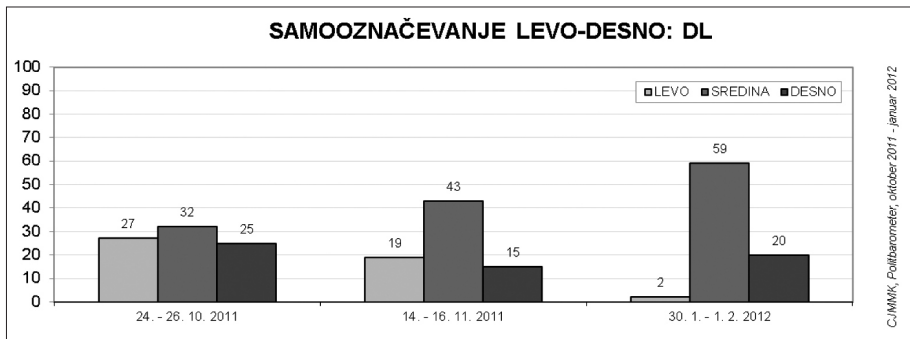
Vir: Toš in skupina, 2012

Graf 5: SAMOOZNAČEVANJE LEVO-DESNO: POZITIVNA SLOVENIJA (MERITVE B-D)

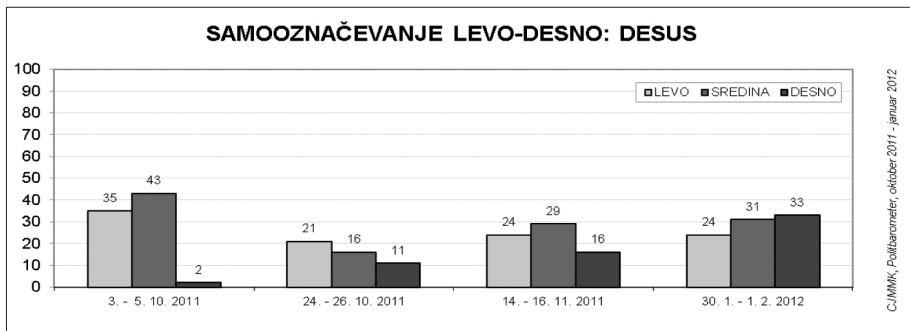
Vir: Toš in skupina, 2012

Graf 6: SAMOOZNAČEVANJE LEVO-DESNO: DRŽAVLJANSKA LISTA GREGORJA VIRANTA (MERITVE B-D)

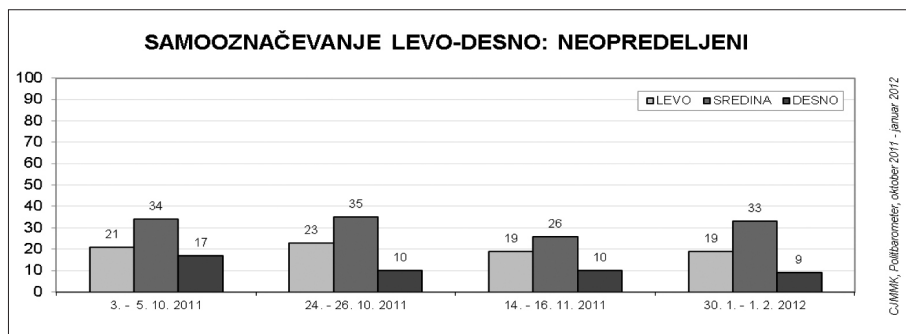
Vir: Toš in skupina, 2012

Graf 7: SAMOOZNAČEVANJE LEVO-DESNO: DESUS (MERITVE A-D)

Vir: Toš in skupina, 2012

Graf 8: SAMOOZNAČEVANJE LEVO-DESNO: NEOPREDELJENI (MERITVE A–D)

Vir: Toš in skupina, 2012

Tabela 4: DELEŽI PREFERENC V VOLILNIH PROGRAMIH

	mednarodni odnosi	svobode in demokracija	politični sistem	gospodarstvo	blaginja in kakovost življenja	družbeni odnosi	družbene skupine
DeSUS	0,010499	0,070866	0,257218	0,404199	0,160105	0,028871	0,068241
DL GV	0,034615	0,1	0,357692	0,276923	0,076923	0,069231	0,084615
LDS	0,101597	0,107402	0,211901	0,129173	0,297533	0,039187	0,113208
PS ZJ	0,014981	0,134831	0,209738	0,254682	0,142322	0,149813	0,093633
Nsi	0,084661	0,051132	0,13663	0,290863	0,238055	0,116513	0,082146
SDS	0,081054	0,023869	0,311288	0,30731	0,177524	0,066136	0,032819
SLS	0,04878	0,034146	0,243902	0,390244	0,178049	0,056098	0,04878
SNS	0,04	0,030476	0,228571	0,299048	0,16	0,12381	0,118095
SD	0,079334	0,055828	0,160627	0,341822	0,179236	0,114594	0,06856
TRS	0,00995	0,047264	0,11194	0,303483	0,350746	0,069652	0,106965
ZARES	0,035185	0,055556	0,144444	0,284722	0,3625	0,072685	0,044907
povprečje	0,056348	0,051782	0,211857	0,292669	0,240072	0,086113	0,06116
koalicijska pogodba	0,039012	0,020806	0,268531	0,341352	0,214564	0,045514	0,040312

Vir: Kustec Lipicer idr. 2012